

УДК 343.114 + 343.116

Н. В. Кіцен

**СИСТЕМА ЗАГАЛЬНИХ УМОВ ПЕРЕВІРКИ ВИРОКІВ,
ПОСТАНОВ, УХВАЛ СУДУ, ЯКІ НЕ НАБРАЛИ ЗАКОННОЇ СИЛИ:
ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРУВАННЯ**

В умовах перебудови судової системи України важливе значення має удосконалення системи перевірки судових рішень, які не набрали законної сили. Проведення із перевірки судових рішень, які не набрали законної сили, характеризується наявністю загальних умов перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили.

Окремим питанням поняття та систематизації тих умов (положень, рис), які характеризують апеляційне та касаційне провадження щодо вироків, ухвал, постанов, які не набрали законної сили, присвячені дослідження таких вчених, як І. Ф. Афанасьєв, Б. Г. Бардамов, С. І. Беззубов, Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, М. М. Гродзінський, В. Б. Калмиков, Л. Кульчак, Е. Ф. Куцова, О. І. Лагодіна, Н. В. Лантух, Л. М. Лобойко, В. І. Маринів, Є. Г. Мартинчик, І. Ю. Мірошников, Я. О. Мотовиловкер, Г. М. Омеляненко, І. Д. Перлов, М. С. Строгович, Л. Д. Удалова та ін. Однак у науковій літературі у даний час відсутні фундаментальні дослідження системи загальних умов перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили. Наявні наукові розробки цієї проблематики були присвячені, як правило, загальним рисам (умовам) касаційного або апеляційного провадження. Винятками є лише фрагментарні дослідження І. Ф. Афанасьєва, О. І. Лагодіної, Н. В. Лантух, М. І. Пашковського.

Так, І. Ф. Афанасьєв сформулював авторську систему рис радянського інституту оскарження та перевірки вироків, яка включає у себе: свободу оскарження вироків та ухвал суду першої інстанції; перевірку судом усього провадження у справі у ревізійному порядку; всебічність перевірки вироків; право суду другої інстанції на внесення до вироку змін, які пом'якшують становище засудженого, та закриття провадження справи без передання його до суду першої інстанції на новий розгляд; право сторін подавати до суду другої інстанції нові матеріали [1].

Як вказує Н. В. Лантух, загальні умови становлять норми про: 1) предмет та об'єкт провадження; 2) компетенцію судів вищестоящих інстанцій; 3) початок та строки оскарження вироків, а також розгляд справ у суді апеляційної та касаційної інстанції; 4) суб'єктів, які беруть участь в апеляційному та касаційному провадженні; 5) свободу оскарження; 6) межі оскарження (опротестування) та розгляду справи в апеляційному та касаційному суді; 7) дотримання встановленої законом кримінально-процесуальної форми при провадженні процесуальних дій суб'єктами провадження у вищестоящому суді та при складанні ними процесуальних документів [2, 107]. Як уявляється, окремі з виділених положень не є загальними умовами. Предмет та об'єкт провадження, компетенцію судів можна віднести до загальних умов, але в іншому, більш

точному найменуванні. Межі оскарження не можуть бути загальною умовою, оскільки входять як елемент до загальної умови щодо свободи оскарження. Дотримання кримінально-процесуальної форми також не може бути загальною умовою стадії, оскільки ніяк не відображає саме її специфіку; це положення є загальним для усієї кримінально-процесуальної діяльності.

О. І. Лагодіна до загальних умов перегляду вироків та інших судових рішень, що не набрали законної сили, відносить: ревізійні засади; поєднання перевірки юридичної сторони кримінальної справи з перевіркою правильності встановлення фактичної сторони справи; недопустимість повороту до гіршого; обов'язковість вказівок вищестоячого суду [3, 55, 61, 65, 71].

Як пише М. І. Пашковський, загальними положеннями провадження у стадії перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили, є свобода оскарження, обмеженість суду апеляційної або касаційної інстанції відповідно апеляційними або касаційними вимогами, недопустимість погіршення становища засудженого або виправданого [4, 19]. Що стосується обмеженості суду апеляційної або касаційної інстанції відповідно апеляційними або касаційними вимогами, то, як уявляється, це положення не є самостійною загальною умовою, а є елементом іншої загальної умови.

Спроби сформулювати чітку систему рис касаційного провадження були зроблені у теорії радянського кримінально-процесуального права. Так, на думку М. М. Гродзінського, рисами радянської касації є перевірка правових моментів та суті справи та ревізійний порядок перевірки [5, 16]. Е. Ф. Куцова визначала як основні риси радянської касації свободу оскарження вироків; ревізійний порядок; повноваження суду другої інстанції; всебічність і повнота перевірки вироків [6, 30, 81, 158]. Н. В. Скорік вказав на такі характерні риси касації, як свободу оскарження вироків; обов'язок суду другої інстанції перевірити справу у повному обсязі; можливість надання нових матеріалів; наявність діючих гарантій, які не допускають погіршення становища підсудного у результаті оскарження ним вироку [7, 7].

На думку Є. Г. Мартинчика, систему основних рис касаційного провадження у радянському кримінальному процесі складають такі положення, закріплені у законі: свобода касаційного оскарження та опротестування вироків; надання нових матеріалів до суду другої інстанції; ревізійна засада касаційної перевірки справи; недопустимість повороту рішення до гіршого; широкі повноваження суду другої інстанції [8, 14].

Розробки радянської кримінально-процесуальної доктрини використовувалися при формулюванні рис касації і надалі [9, 412–414; 10, 486–487].

У кримінально-процесуальній доктрині України також, як правило, виділяються окремо риси апеляційного та касаційного провадження. Однак при їх аналізі слід брати до уваги, що, на відміну від загальних умов касаційного провадження у РФ, яке стосується лише судових рішень, що не набрали законної сили, у КПК України касаційне провадження здійснюється як щодо рішень, які не набрали законної сили, так і щодо судових рішень, які набрали законної сили.

Окремі із виділених вченими положень, дійсно, можна віднести до рис касаційного провадження, зокрема: свобода (доступність) касаційного оскарження; можливість подання в касаційну інстанцію нових (додаткових) матеріалів (потерпілий, захисник і всі інші учасники процесу мають право подавати суду другої інстанції матеріали, яких раніше не було у справі); недопустимість погіршення становища засудженого чи виправданого (заборона повороту до гіршого) [11, 304–305; 12; 13, 514; 14, 460; 15, 489; 16, 471–472]. Однак, як уявляється, не усі із виділених у літературі положень відображають основні риси касаційного провадження.

Після внесення доповнень до КПК України Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., ч. 2 ст. 398 КПК, яка передбачає, що вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений і в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи, виключено. Тому положення про те, що касаційний суд не обмежується перевіркою тільки правильності застосування норм права, а вивчає, порівнює і оцінює всі докази у справі в їхній сукупності [11, 305], у даний час вже не діє.

З урахуванням норми ст. 395 КПК України складно погодитися із існуванням такої основної риси касаційного провадження, як ревізійний характер касаційного провадження [11, 304]. Можна стверджувати, як уявляється, лише про наявність елементів ревізії при перегляді кримінальної справи у касаційному порядку.

Що стосується перевірки обґрунтованості судових рішень [12, 511; 13, 514], то така перевірка здійснювалася лише щодо вироку апеляційного суду, постановленого ним як судом першої інстанції, оскільки, відповідно до ч. 2 ст. 398 КПК, вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, міг бути скасований або змінений і в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи*. Але після набрання законної сили Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. та початку діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, ч. 2 ст. 398 КПК, яка передбачає, що вирок апеляційного суду, постановлений ним як судом першої інстанції, може бути скасований або змінений в зв'язку з односторонністю, неповнотою дізнання, досудового чи судового слідства або невідповідністю висновків суду, викладених у вирокі, фактичним обставинам справи, виключено.

Короткостроковість подання скарг та подань [14, 461] характерна також для апеляційного провадження, а таке положення, що розгляд справ здійснюється у відкритому судовому засіданні [14, 461], характеризує і стадію судового розгляду, і апеляційне провадження. Відкритий розгляд судових справ є характерним для кримінального, цивільного, господарського та судово-адміністративного процесу, а не лише для касаційного провадження. Що стосується активної позиції суду у доказуванні [14, 460], то вона є спільною для судових стадій процесу.

В українській та російській юридичній доктрині активно досліджуються загальні риси апеляційного провадження, що пов'язано із відносно недавнім відновленням апеляційної форми перевірки судових рішень.

Аналіз викладених у літературі підходів щодо рис апеляційного провадження викликає сумніви щодо можливості конституювання окремих з них саме як рис (властивостей) апеляційного провадження. Так, положення про те, що з поданням апеляції виконання судового рішення зупиняється [15, 445], є властивістю будь-якої форми перевірки судових рішень, що не набрали законної сили.

Не відображає сутність апеляційного провадження положення по те, що в апеляційних скаргах і апеляційному поданні прокурора повинні вказуватися, в чому неправильність судового рішення і доводи на їх обґрунтування [15, 446]. Ці положення є нормативними вимогами до змісту скарги (ст. 350 КПК передбачає, що апеляція повинна містити вказівку на те, в чому полягає незаконність вироку, ухвали, постанови та доводи на її обґрунтування), а не характерна риса (властивість) апеляційного провадження.

Недостатньо обґрунтованим є і віднесення до характерних рис апеляційного провадження положення про «недопустимість встановлення й доказування фактів, які не встановлені та не доведені судом першої інстанції» [16, 447]. Це суперечить нормативним приписам КПК України, адже, відповідно до ч. 3 ст. 358 КПК, апеляційний суд може визнати необхідним проведення судового слідства в повному обсязі чи частково, коли є підстави вважати, що судове слідство судом першої інстанції було проведено неповно чи однобічно. Тобто апеляційний суд може проводити судове слідство якраз у випадку неповноти судового слідства, а також приймати нові матеріали для усунення цієї неповноти. Апеляційний суд може постановити власний вирок за необхідності застосування закону про більш тяжкий злочин чи збільшення обсягу обвинувачення, за умови, що засудженому було пред'явлено обвинувачення у вчиненні такого злочину чи у вчиненні злочину в такому обсязі і від цього обвинувачення він захищався в суді першої інстанції: це, навпаки, свідчить про можливість встановлення й доказування фактів, які не встановлені та не доведені судом першої інстанції. Тим більше, що п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. «Про практику постановлення судами вироків (постанов) при розгляді кримінальних справ в апеляційному порядку» вказує на те, що, «виходячи з принципу безпосередності дослідження доказів апеляційний суд не вправі дати їм іншу оцінку, ніж та, яку дав суд першої інстанції, якщо їх не було досліджено під час апеляційного розгляду справи». Тобто, апеляційний суд може дати іншу оцінку доказам лише у тому випадку, якщо ним проводилося своє судове слідство.

Останнім часом у літературі висловлюються сумніви щодо дії при перегляді судових рішень положення про «недопустимість повороту до гіршого» (*ne reformatio in pejus*) [17, 47, 48; 18, 453]. Автором підтримується точка зору, що недопустимість повороту до гіршого реалізується і в апеляційному, і в касаційному провадженні, але ступінь її реалізації проявляється по-різному [19].

Таким чином, на думку автора, до загальних умов апеляційного провадження можна віднести такі: свобода оскарження рішення, яке не набрало законної сили; предметом перевірки є законність та обґрунтованість рішення місцевого суду; межі (обсяг) перевірки справи апеляційним судом; можливість проведення судового слідства; недопустимість «повороту до гіршого»; забезпечення прав осіб, які беруть участь при перевірці справи апеляційним судом; можливість подання та прийняття апеляційним судом додаткових матеріалів; широкі повноваження апеляційного суду.

До загальних умов касаційного провадження слід віднести: свобода оскарження рішення; предметом перевірки є законність судового рішення; обсяг перевірки справи касаційним судом; неможливість проведення судового слідства; недопустимість «повороту до гіршого»; забезпечення прав осіб, які беруть участь при перевірці справи касаційним судом; можливість подання та прийняття касаційним судом додаткових матеріалів; широкі повноваження касаційного суду.

У межах загальних умов цих стадій можна виділити загальні (тобто спільні для апеляційного та касаційного (у частині судових рішень, які не набрали законної сили) проваджень) умови (положення) перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили, які повністю охоплюють загальні умови апеляційного провадження та загальні умови касаційного провадження у частині перевірки судових рішень, що не набрали законної сили.

Автором заперечується можливість визнання загальними умовами перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили, таких положень, як ревізійний порядок перевірки та обов'язковість вказівок вищестоящого суду для судів нижчих інстанцій та органів досудового розслідування при поверненні справи на нове чи додаткове розслідування, новий судовий, апеляційний чи касаційний розгляд.

Аналіз виділених у літературі рис апеляційного та касаційного провадження показує, що їх доктринальна система об'єднує різні за природою та значенням правові положення.

Окремі з них можуть бути визнані загальними умовами перевірки судових рішень, які не набрали законної сили. Деякі положення можуть входити до змісту окремих загальних умов перевірки як один із елементів (право бути вислуханим у суді апеляційної інстанції; поєднання перевірки законності з перевіркою обґрунтованості вироку; перевірка судового рішення в апеляційній інстанції здійснюється в межах його оскарження) або виступати гарантією реалізації загальних умов перевірки (інстанційність внесення апеляційної скарги; справа за апеляцією розглядається судом вищого рівня; реалізація права учасника судового розгляду на перевірку рішення в кримінальній справі суду першої інстанції іншим складом суду, який є колегіальним і незалежним від суду, який постановив оскаржуване рішення). Перевірка законності та обґрунтованості рішень суду відображає сутність апеляційного провадження, однак слід зазначити, що з метою відображення загальної умови перевірки судових рішень, які не набрали законної сили, точніше визначити це положення як предмет перевірки справи апеляційним судом.

Інші положення відображають лише властивості однієї із форм перегляду судових рішень, які не набрали законної сили (можливість проведення судового слідства, заборона проводити судове слідство; апеляційна інстанція може провести судове слідство і ухвалити свій вирок). Що стосується можливості проведення судового слідства апеляційним судом та неможливості проведення судового слідства касаційним судом, то вони не можуть бути визнані загальними умовами перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили, оскільки не є спільними для апеляційного та касаційного провадження; ці положення відображають властивості відповідної форми перевірки судових рішень.

Окремі з цих положень взагалі не можуть бути визнані основними рисами відповідного провадження, оскільки не відображають його сутності (короткостроковість подання касації, розгляд справ у суді касаційної інстанції здійснюється у відкритому судовому засіданні, активність апеляційного суду у доказуванні; право подання апеляції рідною мовою, строк початку розгляду апеляції).

З урахуванням вищевикладеного, можна сформулювати таку систему загальних умов перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: 1) свобода оскарження рішення, яке не набрало законної сили; 2) предмет перевірки справи вищестоящим судом; 3) обсяг перевірки справи вищестоящим судом; 4) недопустимість «повороту до гіршого» при перевірці вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили; 5) забезпечення прав осіб, які беруть участь при перевірці справи вищестоящим судом; 6) можливість подання та прийняття судом додаткових матеріалів; 7) широкі повноваження вищестоящого суду.

Примітка

* Мається на увазі законодавство, яке діяло до набрання чинності Законом України «Про судочестві і статус суддів» від 7 липня 2010 року.

Література

1. Афанасьев И. Ф. Обжалование и проверка приговоров, не вступивших в законную силу, в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук [Электронный ресурс] / И. Ф. Афанасьев ; Военно-юрид. акад., каф. судебного права. — М. : РИО ВЮА, 1954. — 20 с. — Режим доступа : law.edu.ru/book/book.asp?bookID=69458.
2. Лантух Н. В. Формы проверки не вступивших в законную силу приговоров : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. В. Лантух. — С.Пб., 2001. — 198 с.
3. Лагодина Е. И. Основания отмены и изменения судебных решений по уголовным делам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. И. Лагодина. — Краснодар, 2004. — 170 с.
4. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. — Х. : Одіссей, 2009. — 816 с.
5. Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советском уголовном процессе / М. М. Гродзинский ; Всесоюз. ин-т юрид. наук М-ва юстиции СССР. — М. : Госюриздат, 1949. — 220 с.
6. Куцова Э. Ф. Советская кассация как гарантия законности в правосудии / Э. Ф. Куцова. — М. : Госюриздат, 1957. — 227 с.
7. Скорик Н. В. Прокурор в стадии кассационного производства в советском уголовном процес-

- се : дис. ... канд. юрид. наук : 715 / Н. В. Скорик ; М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Харьк. юрид. ин-т. — Х., 1967. — 18 с.
8. Мартынич Е. Г. Охрана прав осужденного в кассационном производстве / Е. Г. Мартынич. — Кишинев, 1979. — 120 с.
 9. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — К., 1999. — 533 с.
 10. Рыжаков А. П. Уголовный процесс : учеб. для вузов / А. П. Рыжаков. — М. : Приор, 1999. — 592 с.
 11. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник / Л. Д. Удалова. — К. : Вид. Паливода А. В., 2007. — 352 с.
 12. Бойко В. Основні риси касації в світлі нового кримінально-процесуального законодавства України // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. — 2004. — Вип. 39. — С. 504–512.
 13. Кульчак Л. Окремі риси касації за чинним КПК України // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. — 2004. — Вип. 39. — С. 513–518.
 14. Лобойко Л. Н. Уголовно-процесуальное право : учеб. пособие : курс лекций / Л. Н. Лобойко. — Х. : Одиссей, 2007. — 672 с.
 15. Назаров В. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Атіка, 2008. — 584 с.
 16. Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. — Х. : Право, 2010. — 608 с.
 17. Петрухин И. Л. Запрет поворота к худшему в российском уголовном процессе // Государство и право. — 2006. — № 3. — С. 46–53.
 18. Россинский С. Б. Уголовный процесс России : курс лекций / С. Б. Россинский. — М. : Эксмо, 2008. — 576 с.
 19. Кіцен Н. В. Недопустимість «повороту до гіршого» при перевірці вироків, ухвал, постанов, які не набрали законної сили // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8 жовт. 2010 р.). — О., 2010. — Т. 2. — С. 154–156.

Анотація

Кіцен Н. В. Система загальних умов перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: проблема структурування. — Стаття.

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних із структуруванням системи загальних умов перевірки судових рішень, які не набрали законної сили, у кримінальних справах.

Ключові слова: апеляційне провадження, касаційне провадження, загальні умови провадження із перевірки судових рішень, риси апеляційного та касаційного провадження.

Аннотация

Кіцен Н. В. Система общих условий проверки приговоров, постановлений, определений, не вступивших в законную силу: проблемы структурирования. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных со структурированием системы общих условий проверки судебных решений, которые не вступили в законную силу, по уголовным делам.

Ключевые слова: апелляционное производство, кассационное производство, общие условия производства по пересмотру судебных решений, черты апелляционного и кассационного производства.

Summary

Kitsen N. V. The system of review of sentences, orders, decrees, which are not entered into force: problems of structuring. — Article.

This article examines issues related to structuring of the general conditions of revision of court decisions that have not entered into force in criminal cases.

Keywords: appeal procedure, cassation procedure, general conditions of revision of court decisions, traits of appeal and cassation proceedings.